Les ermites de la muntanya de Montserrat

SANTA MUNTANYA DE MONTSERRAT

Fins el segle XIX, comenta el pare Garcia M. Colombas que l'expressió "Santa Muntanya de Montserrat, o simplement, "Muntanya de Montserrat" tenien un significat molt precís: designava als ermitans i les ermites del monestir de Santa Maria de Montserrat. La vida eremítica d'aquest muntanya ha format part, fins la seva desaparició com uns dels efectes de la Guerra del Francès, de la pròpia identitat de la vida cenobítica a Montserrat.

A l'Edat Mitja ja existia una important vida eremítica a la muntanya de Montserrat. Però poc se'n sap d'aquella època. ¿Quan aparegueren les ermites i els ermitans? ¿per què?. No sé sap. El pare Garcia M. Colombas admet que no sap si les esglésies o capelles de la muntanya de Montserrat: Santa Maria, Sant Iscle, San Pere i Sant Martí, donades pel comte Sunyer a l'abadia de Ripoll el febrer de 933 eren ermites o no, i si tenien ermitans. El que s'atreveix a afirmar el para Colombas és que quan arribaren els primers monjos ripollesos entre 1025 i 1035 per impulsar un cenobi a la capella de Santa Maria trobaren que ja existia vida eremítica.

El pare Bernabé Dalmau (1972) considera que l'aparició de l'eremitisme montserratí és coherent amb la situació social i econòmica de Catalunya després del temps de reconquesta del país als àrabs. Així, durant els segles XI-XII es constata a Catalunya un important nombre d'anacoretes.

A partir de la segona meitat del segle XI es comencen a tenir referències escrites sobre la vida eremítica a la muntanya de Montserrat. Un parell de documents dels anys 1057 i 1062 esmenten a un monjo anomenat Transvari i un ermità anomenat Garí que tenine cura de la capella de Sant Miquel reconstruïda pels comtes de Barcelona, Udalard i Raquel. El pare Cebrià Baraut considera que el creador de la llegenda de fra Garí va manllevar aquest nom dels documents esmentats.

La configuració morfològica de la muntanya influí, en un primer moment, en el desenvolupament de l'eremitisme montserratí. Els pares Colombas i Barut creuen

que abans del segle XI havien vàries ermites en la part inferior o mitja de la muntanya, mentre que la segona onada de fundacions d'ermites es dóna en la part superior de la muntanya, regió fins aquells moments considerada inaccessible, entre el segle XII i primera meitat del XVI. El pare Baraut considera que l'increment de peregrins a Sant Maria potser obligaren al desplaçament dels ermitans a zones més allunyades i solitàries.

L'estabilització de la vida cenobítica entorn al monestir de Santa Maria feu que els priors, primer, i després els abats exercissin sobre els ermitans drets de vigilància i correcció. En la butlla d'erecció del priorat de Santa Maria a abadia (1 de març de 1409) s'indica que són dotze i es fixa aquest nombre. En aquests anys el nombre d'ermitans oscil•là: 11 en 1447; 8 en 1450 i 3 en 1470. Aquestes oscil•lacions en el nombre d'ermitans reflexa també la situació eclesial en el segle XV subjecte a les tensions resultants del Cisma d'Occident.

La vinguda dels monjos reformadors del monestir de San Benito de Valladolid i la seva presa possessió del monestir de Santa Maria de Montserrat, el 28 de juny de 1493, inquietà als ermitans. Aquests volien que se'ls respectés el seu estil de vida i els drets que tenien. Garcias de Cisneros, el nou prior de Santa Maria de Montserrat, un cop conegué la situació dels ermitans, decidí ordenar aquest aspecte de la vida montserratina. Fins aquells moments, els ermitans estaven subjectes a l'autoritat del prior del monestir de Santa Maria, però amb certa laxitud; a més, els bisbes corresponents de les quals depenien les ermites per territori també exercien certa autoritat sobre els ermitans. Per exemple, diu Bernabé Dalmau, es sap que l'any 1326 un ermità professà davant del bisbe de Barcelona.

El resultat més evident fou l'aprovació de Las constitutiones heremitarum Montserrati escrites pel del mateix Garcias de Cisneros. Aquestes constitucions eren una adaptació minuciosa de la regla de Sant Benet a la vida eremítica. L'objectiu d'aquestes constitucions, que tingueren vàries redaccions per successives adaptacions, era accentuar la vida religiosa dels ermitans per la qual cosa per ser ermità calia passar pel noviciat del monestir i, un cop professos com a monjos no es podia anar a una ermita fins que es considerés que el candidat estava ben preparats. Els ermitans havien de fer els vots benedictins i adoptar l'hàbit benedictí tot respectant-los que portin, en lloc de cogulla, el mantell d'ermità. Els ermitans estaven sota l'autoritat del superior del monestir de Santa Maria i els monjos que es fessin ermitans conservaven el dret actiu i passiu

d'elecció d'abat. També es suprimien la diferència d'hàbits entre monjos i ermitans. La reforma de Garcia de Cisneros convertí els solitaris ermitans en verdaders monjos.

La reforma de l'abat Garcias de Cisneros fixà en una dotzena el nombre d'ermites i n'hi afegí una més destinada a actuar de parròquia de l'eremitori on residiria el vicari o superior immediat dels ermitans i que ho era per delegació del propi abat.

Els ermitans tenien obediència al pare Abat i estaven subjectes al guiatge que sobre ells exercia el pare Vicari per delegació d'aquell. El monestir procurava per l'atenció dels ermitans i dos cops per setmana els enviava menjar. Existeix la història de que una mula cega pujava amb tretze cistells amb els queviures dels ermitans i que, automàticament, s'aturava a cada ermita i després tornava al monestir. En una crònica del segle XVII un visitant afirma haver vist la mula i que li han explicat que feia vuit anys que feia el mateix.

En el segle XV algunes ermites foren traslladades del seu lloc inicial a altres indrets propers als originals. El pare Cebrià Baraut afirma que algunes ermites foren abandonades per estar massa allunyades "altres (ermites) massa distants del monestir – com les que es trobaven a la vessant nord més enllà de Sant Jeroni – abandonades per sempre". En un primer moment, és possible que els anacoretes aprofitessin per viure algunes balmes naturals. Totes les ermites més antigues: San Antoni, Sant Jaume, Sant Joan, Sant Onofre i Santa Creu, tenen una balma propera o aprofiten una cavitat natural.

Tal com expliquen algunes cròniques i per alguns incidissis que encara resten en la muntanya es probable que les ermites, abans de ser edificacions consolidades, foren primer balmes transformades en habitacles. Posteriorment, els ermitans construïren uns petits edificis en les proximitats d'aquests espais. Aquestes petites ermites anaren transformant-se en el temps i algunes es traslladaren de lloc no massa lluny de l'emplaçament original.

La història de les ermites montserratines està ben documentada a partir del segle XVI. El pare Cebrià M. Baraut afirma que només a partir del segle XVI es tenen notícies detallades sobres les ermites. Se sap que en el segle XV algunes ermites foren traslladades del seu lloc original i altres, les més allunyades "como las situadas en la vertiente norte más allá de Sant Jerónimo abandonadas del todo". No sé quines podrien ser aquestes ermites. Ningú més cita aquesta qüestió.

A la meitat del segle XVI apareix una certa tibantor entre els ermitans i l'abat del monestir de Santa Maria de Montserrat. El conflicte sorgí perquè una reforma del capítol general benedictí de 1547 ordenava, en contra del que s'havia aprovat en les constitucions de Garcia de Cisneros, que els monjos que optessin per la vida eremítica, després de mig any en una ermita, perdien els seus drets com a monjos. L'enfrontament entre monjos cenobítics i monjos anacoretes estava servit. Al final, després de moltes tensions en diversos capítols, es donà parcialment la raó als ermitans. Bàsicament se'ls reconeixia els seus drets però se'ls demanava que, ja que havien fet una opció de separar-se de la comunitat cenobítica, que no intervinguessin en els seus problemes interns.

En el segle XVII quan la Generalitat expulsa de Catalunya expulsa els monjos castellans del monestir de Santa Maria, entre ells el seu abat, cinc ermitans, probablement els que havia, abandonen les ermites i se'n van. A finals del segle XVIII nou dels onze ermitans firmen un document queixant-se de la seva situació d'inferioritat, de maltractament i de no respectar les seves constitucions. El conflicte arriba a la seva màxima expressió quan l'abat Domingo Filgueria manà el trasllat d'un ermità de la seva ermita. Aquest conflicte obrí un gran distanciament entre els ermitans i el monestir que no es tornaria a superar.

La Guerra del Francès comportà la destrucció de les ermites i la mort de quatre anacoretes. La salvació de la imatge de la Mare de Déu de Montserrat fou possible per la diligència de Maur Picañol, ermità de Sant Dimes. Després de la Guerra del Francés s'intentà recuperar l'eremitori, però no fou possible. En un primer moment no es restauraren les ermites i situació particular del monestir i del moment accentuà les tensions entre els monjos del cenobi i els ermitans. Després de 1811 quedaren 5 ermites habitables Alguns ermitans, després de moltes gestions, aconseguiren reconstruir algunes ermites amb recursos propis. L'any 1817 l'abat Guardiola permeté que els cinc ermitans que encara vivien ocupessin, després d'haver-les restaurat les ermites de Santa Anna, Sant Benet, Sant Salvador, Santíssima Trinitat i Sant Dimas. A l'any 1820 tornaven a haver-hi cinc solitaris ermitans. Però la comunitat monàstica no admetia novicis per ermitans, tot i que hi havien sol•licituds. S'ha havia produït un canvi d'actitud important del monestir vers els ermitans.

Vàries desgràcies contribuïren a acabar definitivament amb l'eremitori montserratí. La vida eremítica es continuà fins el 27 d'abril de 1821, que foren obligats a retornar al monestir ja que es temia per la seva integritat perquè uns

bandolers havien mort l'ermità de la Santíssima Trinitat, P. Jordi Soler. L'any 1822 els monjos i ermitans hagueren de fugir de Montserrat i durant la seva absència les ermites reconstruïdes foren novament destruïdes. L'any 1824 quan es torna a aplegar la comunitat monàstica quedaven quatre ermitans. Aquest viuen amb la comunitat i tornen a manifestar-se tensions entre les dues maneres d'entendre l'opció religiosa. Els ermitans encara pogueren tornar a les seves respectives ermites des de l'any 1825 fins 1828. L'any 1828 morí un dels ermitans, només en queden tres. L'any 1830 Santa Maria de Montserrat, com altres monestirs d'Espanya, es tancat i dispersada la comunitat. El 21 de març de 1837 moria fra Maties Calvo a Barcelona, el 27 de desembre de 1844 a Girona moria fra Jaume Sammbola i el 25 de desembre de 1857 morí fra Joan Galí a Barcelona, el darrer ermità de l'eremitori montserratí.

En el segle XX, el pare Estanislau Llopart, primer, i després el pare Basili Girbau feren una experiència eremítica en una balma habilitada al costat de les ruïnes de l'ermita de la Santa Creu. Foren opcions personals que, en cap moment, representaren la recuperació de l'eremitori montserratí dins de la vida monàstica a Santa Maria de Montserrat. En aquella època, aquests testimonis personals, animaren a altres persones a intentar fer experiències eremítiques en algunes balmes de la muntanya. Als anys seixanta, dues monges franceses intentaren iniciar una vida eremítica a la muntanya de Montserrat. Una s'instal•là a l'ermita de Santa Caterina i l'altra al començament del serrat de Sant Joan, en una balma arreglada amb construcció pel pare Ricar i batejada com l'ermita del Nen Jesús. Per aquells temps algunes persones intentaren fer vida eremítica a la balma de la font de la Murdela. Però tot no passà d'un fet esporàdic.

ERMITA	DATA CONSTRUCTIVA	PROMOTOR
Sant Antoni	Finals XV restauració	García de Cisneros
Sant Benet	1536 primera construcció	Pedro de Burgos
Sant Dimes		
Sant Jaume		
Sant Jeroni	1536-1541 refeta 1590 ampliació	

Sant Joan	1591 Reedificada	Pedro de Salinas
Sant Onofre	Finals XV restauració	García de Cisneros
Sant Salvador		
Santa Anna	1498 primera construcció	García de Cisneros
Santa Catalina		
Santa Creu	1406 es cita un misal	
Santa Magdalena	1498 trasllat al lloc actual	García de Cisneros
Santíssima Trinitat	1480-1492	Habitada per Bernardo Boil

NOMBRE D'ERMITES

Les diferents històries de les ermites de Montserrat destaquen que el nombre d'ermites varia al llarg dels anys. Ernest Zaragoza en el seu llibre sobre els ermitans de Montserrat anota les discrepàncies en relació al nombre d'ermites. Així, Münzer, a l'any 1494, parla de dotze; Antoni de Lalaing, a l'any 1503, diu que eren tretze; Francesco Janis de Tolmezzo, a l'any 1519, parla de quinze. La crònica del venecià Francesco Janis de Tolmezzo és clara parla de "15 oratori dove stanno li heremiti" (citat per Garcia Colombas). Probablement durant una època, diu el pare Colombas, hi hagué un entusiasme per la vida eremítica que provocà un cert creixement com podria confirmar l'observació de Tolmezzo. Probablement aquesta circumstància motivà que el capítol general de la Congregació vallisoletana fixès que el nombre màxim d'ermites fos el de dotze. Tot i aquest matís, ¿si en un moment hi hagueren quinze ermitans volida dir que havien quinze ermites?; si és així, ¿quines eren aquestes tres ermites de més?.

A partir de l'abadiat de Pedro de Burgos (mort l'any 1536) el nombre d'ermites es fixà en dotze i en un capítol de l'any 1547 manà que no s'augmentés aquest nombre. Però el propi abat Pedro de Burgos, en el seu conegut llibre Libro de la historia y milagros hechos a invocación de Nuestra Señora de Montserrate parla només de onze ermites. Gaspar Barreiros al mateix any 1547 identifica dotze ermites; Cock a l'any 1585 parla de tretze ermites i Bartomeu Joly a l'any 1603 confirma aquest nombre. Gregori d'Argaiz el 1677 diu que hi havia tretze ermites, Antonio Ponze (1785) i Vargas Ponce (1799) parlen de tretze ermites. Tot i que

aquest darrer autor comenta que a l'any 1657 el nombre d'ermites era de nou. Posteriorment, E.F.Lantier, el 1804, parlar de quinze ermites. Nombre superior al que es sap que existia en aquella època, que eren tretze, Probablement aquest persona podia haver sumat a les tretze ermites la capella de Sant Miquel i la Santa Cova.

Pot dir-se que entre 1585 i finals del XVIII el nombre d'ermites és de tretze d'acord amb el que es fixà en una visita apostòlica. A finals del segle XVIII fins la destrucció de l'eremitori per les tropes napoleòniques el nombre d'ermites era de dotze. La discrepància de números, dotze o tretze, es deu a un matís. Efectivament el nombre d'ermites era tretze però una d'elles estava ocupada pel pare vicari que no era ermità. Per això, amb propietat, caldria precisar que si l'ermità es qui dóna la qualitat a l'ermita llavors només n'ha havien dotze perquè la tretzena era un edifici del tipus ermita, però el seu habitant era un monjo no ermità. La visita Apostòlica digué clarament que hi ha tretze ermites i que han de viure-hi tretze ermitans.

Thomas Platter en el seu Les voyage de Thomas Platter. Catalonia (1595-1599) parla de 12 ermites, però quan les anomena en cita 13 perquè, de forma explícita afirma "on peut en ajouter una treizième, celui del buen ladrón Dimas".

ADVOCACIONS

Les advocacions de les ermites quederan definitivament fixades en la primer meitat del segle XVI. Aquestes titularitats eren: Sant Jeroni, Santa Magdalena, Sant Onofre, Sant Joan Baptista, Santa Caterina, Sant Jaume, Santa Ana, Sant Antoni, Sant Salvador o de la Transfiguració, Santíssima Trinitat, Sant Benet, Santa Creu o Santa Elena i Sant Dimas.

Alguns dels noms de les ermites provenen de les advocacions de l'època en que foren construïdes. Així, per exemple, el nom de Santa Caterina, en referència a la santa d'Alexandria, i el nom de Santa Magdalena. A l'edat Mitja ha havia també advocació per la Santa Creu, d'acord a la tradició de la seva trobada per santa Elena, i a Sant Jaume Apòstol. Tots aquests noms són clarament medievals.

Altres noms tenen una clara referència a la vida monàstica: sant Jeroni, sant Antoni, sant Joan Baptista, sant Onofre. Segons el pare Cebrià M. Baraut reflexen la influència de la Vitae Patrum. La divisió de la muntanya en dos regions

denominada, la més alta Tebes i la més baixa, Tebaida, recorden la terminologia emprada en la vida monàstica del desert.

INTERÈS PER L'EREMITORI

Els peregrins o els simples viatgers al pujar al monestir de Santa Maria havien d'anar a visitar les ermites. El motiu d'aquestes visites eren bàsicament devocionals. A més gràcies a la visita de les ermites es guanyaven unes indulgències. La visita a les ermites estava totalment integrada a la pietat popular. Tan gran era l'interès popular per les ermites i tan afamada la santedat d'alguns ermitans que els ermites eren molt visitades pels peregrins. Aquesta situació alterava la tranquil·la vida dels ermitans, de tal manera que per conjuminar la devoció de visitar les ermites amb la vida eremítica a cada una de les ermites s'habilitaren uns oratoris oberts als peregrins.

A l'època medieval la fama del monestir s'estenia també a les seves ermites. Ho donen prova els nombrosos escrits que les esmenten. L'aparició de la impremta permeté difondre les imatges de les ermites. Encara que de forma molt rudimentària, les ermites comencen a aparèixer en els primers gravats montserratins de l'època de *Juan Luschner* entre 1499 i 1500. Les estampacions de les ermites milloren amb *Juan Rosenbach* entre 1518 i 1524. En una làmina es veuen nou ermites situades sense cap referència geogràfica. Hi ha un gravat imprès a Roma al 1572 on les ermites apareixen situades realment on es trobaven. En aquest gravat s'identifica perfectament el camí de l'escala dreta. Fins i tot, les ermites són incorporades en relats literaris, per exemple, en el poema medieval *La Melusine* composat per *Juan d'Arras* a finals del segle XVI fa acabar la vida de l'heroi *Ramodin*, *comte de Forez* i marit de *Melusine*, a una ermita de Montserrat.

Durant els posteriors anys proliferaren diverses estampacions de gravats amb les ermites montserratines, uns més fidels a la realitat que altres. Fou l'any 1607 quan el minorita austríac fra *Jerònim Strasser* dibuixà amb molta fidelitat les ermites, tant pels seus noms com per la seva localització, com per la perspectiva donada a l'obra. El dibuix es feu des del camí de la Costa, el que va des de Collbató al monestir de Santa Maria. Aquest dibuix fou reproduït com a gravat en l'obra del para *Antonio Yepes "Crónica General de la Orden de San Benito"*.

A finals del segle XVIII l'obra, inacabada, de *Francisco de Zamora* incorpora uns

dibuixos fidels de les ermites fetes per *Francesc Remart* i *Pera Pau Montanya* l'any 1790. Són la darrera imatge de les ermites abans de la seva destrucció pels exèrcits napoleònics atès l'ús que feren aquests artistes de la cambra obscura per obtenir els seus dibuixos.

Les ermites de la muntanya de Montserrat

Les ermites són presentades segons l'ordre antic de visitació proposat pel pare Garcia M. Colombàs

1. Sant Dimes
2. Santa Creu
3. Sant Benet
4. Santíssima Trinitat
5. Sant Salvador
6. Sant Antoni
7. Sant Jeroni
8. Santa Magdalena
9. Sant Onofre
10. Sant Joan
11. Santa Caterina
12. Sant Jaume
13. Santa Anna

Retorn inici del capítol Ermites i vida eremítica
Següent secció: Geografia de l'eremitori